

ПРИЗВИСЬКА ЗА ФІЗИЧНИМИ ОЗНАКАМИ НОСІЯ (на матеріалі антропонімії Тернопільської області)

У статті аналізуються прізвиська жителів Тернопільщини за зовнішніми ознаками та фізичною поведінкою носія. За основу аналізу взято мотиваційну та семантичну класифікацію прізвиськ.

Ключові слова: прізвисько, мотив номінації, фізична ознака людини, семантика твірного слова, твірні лексеми.

Прізвиська, що вказують на зовнішні риси носія, є найбагатшим класом індивідуальних прізвиськ. Оригінальність таких прізвиськ виражається в тому, що у найменованого підмічають характерну рису, якою він істотно виділяється на фоні інших членів колективу [Чучка: 1969]. Мотивом номінації переважно стає диференційна ознака носія. Якщо людина має зовнішню ваду, або ж своєю тілобудовою, стилем одягу і т.п., відрізняється від інших жителів колективу, вона відповідно отримує прізвисько, яке допомагає виділити її у цьому колективі. Диференційна ознака денотата, позитивна чи негативна, повинна бути в опозиції до ознак членів колективу, комунікантів. Тому функція прізвиськ за фізичними ознаками носія і характеристична, і диференційна.

Прізвиська за фізичними ознаками носія є найдоступнішим для дослідження видом прізвиськ. На слов'янському ґрунті їх досліджували М. Бірила, А. Селіщев, В. Чичагов, З. Нікуліна, Є. Даниліна, Ч. Косиль, А. Цеслікова, П. Чучка. Перші спроби мотиваційної класифікації українських прізвиськ знаходимо у працях М. Сумцова та В. Охрімовича.

З. Нікуліна зазначає, що дуже часто прізвиськами за зовнішніми ознаками стають апелятиви, які безпосередньо називають зовнішні ознаки. В таких випадках у процесі номінації використовуються ті ж диференційні ознаки, які входять в лексичне значення апелятива [Нікуліна 1978: 177]. Тому істотною рисою прізвиськ за фізичними особливостями носія є використання лексем з конкретним значенням. Рідко зустрічаються серед прізвиськ абстрактні назви. З конкретністю натомість пов'язана образність, що виникає з метафоричності і метонімічності прізвиськ (*Слон, Квіточка, Штірлиц* і т. ін.). Тому такі прізвиська виконують не тільки диференційну, але і характеристичну

функцію. У переважній більшості мотивація індивідуальних прізвиськ відома у колективі і його члени пам'ятають їх етимологію. Із втратою етимології індивідуальні прізвиська часто переходять у розряд сімейно-родових найменувань. Цей перехід, а також факт введення прізвиська до складу патронімних чи матронімних найменувань говорять про втрату внутрішнього змісту прізвиська.

Є. Даниліна доводить, що об'єкт антропонімної номінації може мати одну, дві чи кілька ознак, які стають мотивом цієї номінації [Даниліна: 292]. Часто прізвисько характеризує людину одночасно за кількома ознаками. У цьому випадку воно є влучнішим, ніж тоді, коли мотивом прізвиська служить лише одна ознака. Але визначити домінуючу, центральну ознаку, яка стала мотивом надання прізвиська, важко, а іноді неможливо.

Індивідуальні прізвиська можуть змінюватись із віком носія (*Білий* – мав у дитинстві білий колір волосся), ситуацією (*Сіра* – одягла сіру спідницю). При цьому старі прізвиська можуть зникати, або ж співіснувати з новими. У другому випадку ознака, виражена прізвиськом, може бути актуальна на час вживання прізвиська або й ні. Такі індивідуальні прізвиська мають ситуативний характер і їх мотивація може свідчити про давність події, що послужила причиною для виникнення прізвиська (*Сімка* – носив футболку із номером 7; *Штагек* – носив білі штани). Натомість регулярні прізвиська мотивуються сталими ознаками чи діями, що відбулись, відбувались і відбуваються до цього часу (*Картик* – денотат малого зросту; *Плямка* – носій має на обличчі вроджену пляму).

Об'єктом нашого дослідження послужили індивідуальні прізвиська, зібрані експедиційним шляхом у 64 населених пунктах Тернопільської області. Збір ономастичного неофіційного матеріалу пов'язаний з певними труднощами. Основна проблема при зборі прізвиськ полягала у виявленні достовірних причин їх появи. Мотиви номінації можуть бути не відомі інформаторам або ж відомі не зовсім точно. Часто інформатори не бажають розкривати ці мотиви з етичних міркувань. У цій статті ми аналізуємо тільки вмотивовані прізвиська однієї групи – ті, що характеризують особу за її фізичними особливостями. Матеріал налічує 456 лексичних одиниць, що іменують 572 особи. Мета нашої роботи – показати мотиви

виникнення прізвиськ та визначити семантичні особливості лексем, які характеризують носія за його фізичними особливостями.

Враховуючи спосіб зв'язку між назвою і денотатом, Ч. Косиль виділяє три типи номінації: 1) номінація безпосередня, 2) номінація посередня метафорична, 3) номінація посередня метонімічна [Kosyl, 1998: 191]. З. Нікуліна виділяє за цим критерієм прізвиська образні і необразні [Никулина, 1984: 92]. Безпосередня номінація виявляється лексемами, які вжиті в основному, або ж близькому до основного значенні. Такі слова, набувши емоційного забарвлення, починають виконувати щодо денотата характеристичну функцію. Прізвиська, які з'явилися як наслідок перенесення апелювальної назви на денотата на основі асоціацій з рисами, ознаками та властивостями предметів, живих істот і т. п. мають образний характер. Таке перенесення означає перехід слова з апелювальної сфери у якісно новий клас назв – власні назви. Апелюватив при цьому набуває нових ознак, виконує нові функції. В основі метафоричного перенесення лежить схожість ознак (зовнішніх або внутрішніх), подібність функцій або емоційних вражень від явища (*Жаба* – жінка носила одяг зеленого кольору, перенесення на основі зовнішньої ознаки за кольором). Перенесення метонімічного характеру базуються на суміжності явищ (просторових, часових, логічних і т. ін.). При цьому явища перебувають у таких відношеннях, які дозволяють назвати їх одним словом (*Жвачка* – носій прізвиська постійно жує; перенесення назви за дією). Якісно новою назвою в результаті перенесень метафоричного чи метонімічного характеру може стати також і власна назва (*Гоголь* – людина, зовнішньо схожа на Миколу Гоголя). Такий спосіб номінації П. Чучка кваліфікує як вторинну номінацію [Чучка: 239].

За мотивами номінації зібраний матеріал поділяємо на такі групи:

1. Прізвиська за зовнішнім виглядом денотата в цілому. Для номінації денотатів, які відзначаються красивим зовнішнім виглядом, використовується лексика, яка своїм прямим лексичним значенням характеризує носія: *Блищачий*, *Зозулька*, *Квіточка*, *Ляля*, *Мальована* (2)*, *Муликателька* (назва квітки), *Чіча* (4), *Чорнобривка*. Некрасиві, неохайні, брудні особи мають прізвиська: *Затапаний*, *Кундиль* (*кундиль* „собака-вівчарка” [Гр. II: 325]), *Мареха*, *Матрона*,

---

* Цифра у дужках показує кількість прізвиськ у нашому матеріалі.

Обшмарканий, Отудало, Пацюк, Фантомас, Чорний. Поширеним способом характеризувати особу за її зовнішнім виглядом є виявлення зовнішньої схожості з відомими історичними особами, політичними діячами і іншими відомими реальними особами: *Борман, Гітлер, Горбачов* (2), *Єльцин, Каши́ровський, Пензенник, Сталін* (3); артистами: *Ірина Білик, Кузіма* (перекручене з прізвища артиста Кузьмін), *Мамаду, Маша Распутіна, Мерлін*; героями кінофільмів і мультфільмів, літературними персонажами: *Августа, Антибіотик, Анфіса, Блейко, Будупай* (4), *Густік, Есмеральда, Екстерсіта, Кирян/Кіріян* (2), *Клара, Костотінто* (2), *Мавка, Мілесіо, Мустафа* (2), *Овод, Паганель, Плейшнер, Понжа* (героїня мультфільму "Чіп і Дейл поспішають на допомогу"), *Черіна, Чучо* (2), *Шапокляк, Штірліц, Шульц, Шурік, Ядвіга, Яник*. Частина прізвиськ, які характеризують осіб за зовнішнім виглядом, мотивовані зовнішньою схожістю денотатів до представників етнічних груп: *Будупай* (зовнішньо схожий на цигана), *Грузин, Молдаван* (схожий на кавказця), *Рабін, Унзер, Циган*.

Прізвисько *Пономарьов*, записане у с. В. Глибочок, мотивується двома різними чинниками: зовнішньою схожістю та асоціацією з іменем відомого артиста естради (денотат називається Олександр).

2. Прізвиська за мімікою, пантомімікою, виглядом обличчя денотата. Прізвиська похмурих, надутих осіб мотивуються назвами тварин, про зовнішній вигляд яких можна сказати, що вони надуті: *Бомок, Вудвуд*. Прізвиська *Гусь, Дзюбрик, Інопланетянин, „Кисле моньо”, Киця, Кони́на, Корова, Косоротов, Лимон, Мордатий, Мордоворот, Мультфільм, Пацюк, Перепуджений* (2), *Пташечка, Ротфелер* (порода собак), *Суслик* у переважній більшості співвідносяться теж із назвами тварин та птахів, що зумовлене схожістю виразу обличчя денотата із виглядом тварини. Індивідуальні прізвиська *Кукла, Мальована, Щикатурка* позначають носіїв, які переборщували з косметикою.

3. Прізвиська за зростом і особливостями тілобудови носія. Носіїв високого зросту іменують прізвиськами: *Веліка, Довгий/а* (5), *Жираф і Жирафа, Кудда* (очевидно результат видозміни назви *куйоведа* „кудлата людина” [ЕС: II: 127]), *Лебідь, Мамонт, Тичка, Орел, Петро Другий, Сосна, Цвях*. На відміну від прізвиськ на означення високих осіб, прізвиська осіб малого зросту мотивуються

назвами маленьких тварин, низькорослих рослин, героїв мультфільмів
 малого зросту: *Гном, Гномік, Гудзик (2), Детка, Карлик, Кнопа, Кнопка*
(2), Комариця, Крет, Крисюк (пор. криси), *Кузя* (герой мультфільму,
 домовий), *Курочка, Куций/а (3), Лілут, Лілука* (перекр. ліліпутка),
Льоник (льоник – „осьова чека, засувка” [Гр. II: 385]), *Маленький,*
Матий/а (2), Маташ (2), Метер (2), Мушка, Цесчок, Пальок (пор.
 палець), *Паляничка (2), Понка* (героїня мультфільму), *Пионка,*
Снігурочка, Тюлька, Хрущик, Ціпка, Чапелька, Цар-Баба, Ціпа, Хруц
 До цієї групи відносяться прізвиська, що характеризують носія за
 повнотою. У нашому матеріалі зафіксовано такі прізвиська повних
 осіб: *Балабук (2), Балабушка, Бальончик (3), Бамбетель, Бамбула,*
Батон (2), Бобер, Бовтун, Бомба (2), Бочка, Булька, Галеритка,
Гарбуз, Гира, Грубий (9), Жаба, Кавун, Кобила, Ковбаса (3), Колобок
(2), Круглий, Ласуня, Маз (марка автомашини), *Памтусь, Памтук (2),*
Памтушка, Памтушок, Пиріг, Пишина, Помідор, Помідора, Понка,
Пончик (3), Пузатий, Пузач, Ротуха, Салоед, Свиња, Слимак, Товстий
(2), Толстой, Толстячок, Тушка, Цала (пол. ціла), *Цяцка, Шафа,*
Шоколадка. У переважній більшості індивідуальні прізвиська на
 означення повних осіб утворені від назв продуктів харчування, що
 видається цілком логічним. Худих осіб називають прізвиськами
Доходяга, Драбина, Кішка, Комар, Лебедик, Пуля, Рідоцикий, Сухий/а
(3), Суходол, Сухоребрик, Таранька, Ф'ю (англ. *fine* – „тонкий”),
Чахлик, Чіта, Шкварок, Шкірка, Штахета Парканівна, Шнур,
Швабра, Шкет. На позначення неповоротких осіб на Тернопільщині
 викорисовують прізвиська *Балу* (ім'я ведмеда – персонажа з
 мультфільму), *Дубовий, Килавий, Слимак*. Прізвиська *Коник,*
Скулений, Шкапа належать згорбленим особам. Велика частина
 прізвиськ цієї групи мають подвійну мотивацію. Прізвиська *Великий* і
Велика в одних селех називають осіб високого зросту (2), в інших – не
 просто високих, а й кремезних (2). Прізвиськом *Понка* (героїня
 мультфільму) іменовано у одному випадку повну особу, у іншому –
 особу, схожу на героїню мультфільму не тільки повнотою, але й
 іншими ознаками. Осіб низького зросту, але дуже рухливих
 традиційно порівнюють із рухливими тваринами: *Блох, Горобець,*
Комарик, Кренцік (пол. *вертлявий*), *Мотильок*. Дві ознаки – повноту
 та зріст (відповідно високі та низькі особи) – виділяють інформатори у
 прізвиськах: *Бурмало, Збуй, Кобила, Колхіда, Тумба, Шкафчик* –

високі та повні, *Гусак, Жирафа, Кома, Коцей Безсмертний, Лом, Макарон, П'євка, Суслик, Тополя, Хробак (2), Циркуль, Чапля, Штахет* – високі та худі; *Батончик, Блінчик, Глиста, Глистяк, Дротик, Колобок (2), Полка, Путенька, Пионка* – низькі і повні. Прізвисько *Ціпа* (пор. „Ціп-ціп” – „заклик до курей” [Гр. ІУ: 433]) називає низьку та худу особу. Прізвисько *Каратіст* іменує особу низьку за зростом, кволу. Перенесення назви відбулось на основі протиставлення диференційних ознак апелатива *каратіст* фізичним ознакам денотата. Носіїв не просто високого зросту, а й кремезних називають: *Бабай (2), Веткий/а (2), Дуб, Кінг-Конг, Слон* іменують прізвиськами. Повні і червонощокі особи іменовані прізвиськами *Кавун, Помідор/Помідора, Помідорчик*.

4. Прізвиська за особливостями окремих частин тіла денотата. Прізвиська цієї групи можна поділити на декілька підгруп.

А. Прізвиська, до появи яких спричинилася пігментація а) обличчя: *Баклажан* (коли вип'є горілки, синіє), *Буряк, Дама* (чорна, як пікова дама), *Жовта, Зелений, Зеленьюшка, Кавун, Мухомор, Перець* (червоний), *Помідор, Рабусь* (= рябий), *Ружа, Синій, Синяк, Смерть, Сніжок, Стенка, Тарган, Червоненький, Червоний (4), 6* тіла: *Керогаз, Негр, Циган, Чорний/а (2)*, в) волосся: *Баба Біла, Біленький, Білий/а (7), Білобровий, Блондин, Данька Біла, Каптанка, Кіт, Красий, Мука, Рижий (12), Рижик, Рудий, Сивак, Сивенький (2), Сивий (3), Фіолетовий, Циган, Циганка, Чорнобривий, Чорнобривка, Чорний (2)*. У чотирьох випадках підставою виникнення прізвиська *Чорний* послужили дві ознаки денотата – колір волосся та колір тіла. Тільки в одному випадку мотивом номінації став колір очей – *Світлячок*, і два прізвиська характеризують денотата за кольором носа: *Червоніс* та *Шнапс* (п'є багато спиртного, тому ніс синього кольору).

Б. Прізвиська, які характеризують особу за формою, величиною чи особливостями окремих частин тіла. Форма зачіски, довжина волосся та його специфіка послужили мотивом для виникнення прізвиськ: *Баран, Баранчик, Бараха, Бобрік* (коротка стрижка), *Гоголь* (довге волосся), *Горбачов, Запизаний, Зек, Іжак, Кавун, Кактус, Кудлатий, Кукурузка* (коса, як кукурузка), *Кучерявий/а (4), Кушка, Нечесана, Пудель, Русалка, Туликан, Чубатий*. Ряд прізвиськ, зокрема прізвиська-композиції, у своїй основі містять лексеми, що вказують на

частину тіла, яку вони характеризують: *Великоожепа, Клаповухий* (2), *Косоротов*. Традиційною, загальноживаною є метафоризація ознаки „величина вух”: *Вухач, Заєць, Клапан, Ушань*, не рідкісним є і порівняння денотата з героєм мультфільму – *Чебурашка* (2). Прізвиськами *Вартай, Варталий* (2), *Губа, Губань, Гумбас, Кольомбус* охарактеризовано денотатів, які виділяються величиною і формою губ. Цікавою за своїми дериватологічними особливостями є група слів на позначення форми носа: *Бараболька, Буратіно, Горбонос, Гусей, Довгоносик* (2), *Загнуля, Кривоніс, Кривonosик, Курочка, Носатий* (2), *Пирконіс, Шнобель* (нім *der Schnobel*). Прізвисько *Сливка* характеризує носія за формою носа і голови, а прізвиська *Великоглаза, Китаєць* (2), *Китайка, Сплячий* – за виглядом очей. Форма і величина голови послужили мотивом появи прізвиськ: *Баняк, Гамнеголова, Гарбуз, Гелма, Говда, Глобус, Головатий* (4), *Лобатий, Пуголовок*. Не багато прізвиськ вказують на величину і форму брів і шиї: *Броватий, Бровко, Гухь/Гусь, Гусак* (2). Як правило, отримує прізвисько у селі особа, яка має вуса чи бороду, причиною чого є рідкісність, нетрадиційність такої ознаки: *Бородатий, Бородач, Будупай, Вусатий/а* (2), *Вусач, Леопольд, Ус, Цап*. На означення форми і розміру зубів носія вказують прізвиська *Вамтїрчик, Заєць* (2), *Зуб, Зубатий/а* (2), *Нутрія*. Ряд прізвиськ пов'язані з особливостями величини і форми ніг денотатів: *Клешня, Кривоп'єтка, Лабай, Лабатий* (клишпоногий), *Лабатий* (великі ноги) (2), *Ластоногий, Скажєна нога*.

В. Прізвиська, які характеризують носія за певними фізичними вадами: *Безвушник* (відсутнє одне вухо), *Безвушко, Безрука, Горбатий/а* (2), *Бородавка* (на обличчі має бородавку), *Гулька* (на голові гуля), *Гульоватий* (має на чолі велику гулю), *Камбала* (не має одного ока), *Косий / Косой* (2), *Лисий* (9), *Обриганій* (має вроджену пляму на обличчі), *Плямка, Печений* (обпик ногу і має шрами), *Раньовський* (був поранений на війні), *Снайпер* (косить очима), *Щербатий*. Найбільше прізвиськ у цій підгрупі пов'язано із травмами ноги: *Гопа* (кульгава, не йшла, а „гопала”), *Гуляйнога, Драбина, Крива качечка, Кривенький/а* (4), *Кривий/а* (5), *Хромга*. Усі прізвиська цієї групи мають постійний характер.

5. Прізвиська за поганими звичками носія: *Булька* (колись хворів на грип і довго мав нежить), *Жвачка* (постійно жує), *Слюнь* (при

розмові сльонявиться), *Шмарган* (шморгає носом), *Шмаркатиї*. У цій групі зібрані прізвиська переважно регулярного характеру.

6. Прізвиська за одягом та його деталями, взуттям, аксесуарами: *Біла шапка* (ходить у білій шапці), *Ворона* (ходила в чорному одязі), *Голубий* (ходив у голубих штанях), *Гудничка* (має кофту з великими гудзиками), *Жаба* (колись часто ходила у зеленому платті), *Кантишко* (прасував штани на канти), *Кетка*, *Кіс* (носив значок „kiss”), *Кульчик*, *Матрос*, *Метал* (носив багато металевих прикрас), *Мореман* (ходив у матросці), *Отунча* (любить одночасно одягати багато одягу), *Парасолька* (майже завжди носить парасольку), *Розкручений* (2) (завжди ходив без головного убору), *Сілка* (носив футболку з номером 7), *Сіра* (одягалася у одяг сірого кольору), *Синя* (любить синій колір), *Соєа* (носить затемнені круглі окуляри), *Тухфель* (ходив завжди у брудних туфлях), *Хокей* (носив шкарпетки з написом „Хоккеу”), *Червонодуца* (носила спідницю, котра спереду була чорна, ззаду – червона), „*Чоп*” (носив куртку з таким написом), *Штанєк* (ходив часто у білих штанях). У дослідженні виявлено лише одне прізвисько за відсутністю у носія взуття – *Босий*.

7. Прізвиська за особливостями ходи носія: *Аероптян*, *Дрибко*, *Лаба* (ходить довгими кроками), *Качур*, *Кицало*, *Коза*, *Лягушка*, *Медуза* (повільно ходить), *Пінгвін*, *Путю* (плентає ногами, ніби спутана), *Ратиця*, *Слон*, *Тхір*, *Циркуль*, *Шкандибаха*. Частина прізвиськ цієї групи традиційно мотивована назвами тварин за ознакою їх ходи. Слід зазначити, що ця група прізвиськ знаходиться на межі прізвиськ за зовнішніми ознаками денотата та групою прізвиськ за звичками і поведінкою носія.

Прізвиська *Окуляри*, *Очкарик* (5), *Шкелка*, *Шкілко* можна віднести до групи прізвиськ за наявністю фізичної вади у носія, або ж до групи за наявністю окремих деталей одягу, аксесуарами.

Окремі прізвиська функціонують лише в поєднанні із іменем носія *Великий Андрій*, *Славця Маленька*, *Груба Марина*, *Славко Грубий* і т. ін. При цьому їх форма має усталену послідовність – не вживаються ці іменування зі зворотнім порядком компонентів.

За прізвиськом можна визначити і відношення мовця до іменованого. Прізвиська виражають двосторонність номінації, оскільки характеризують не лише того, кого називають, але й того, хто називає [Данилина: 290]. Особливо яскраво це спостерігається на

лексичному рівні у випадках, якщо денотат має два або й більше прізвиська, а користувач має вибір при іменуванні. Відношення користувачів до об'єкта іменування виявляється у процесі мовлення за допомогою позалінгвальних факторів процесу спілкування (інтонації, акцентування і т. ін.).

Прізвиська за фізичними ознаками носія можуть бути як експресивно забарвленими, так і нейтральними. Емоційне значення номінативних одиниць є позитивним або негативним залежно від ознак денотата. Присутність експресивного компонента імплікується на рівні пояснення мотивів прізвиська інформаторами за допомогою слів: дуже, сильно і т. ін. [Никулина, 1984: 91]. Серед прізвиськ за зовнішніми ознаками носія переважають прізвиська пейоративні, оскільки такі ознаки найкраще характеризують особу. Акцентування на нетиповості не завжди є приємним для денотатів, особливо якщо це стосується фізичної вади.

Іншим критерієм класифікації прізвиськ є їх лексичне значення, що дає можливість виявити лексеми (чи цілі групи лексем), найбільш здатні до антропонімізації [Бучко Г., Бучко Д.: 63].

За семантикою твірних слів зібрані нами індивідуальні прізвиська поділяємо на відантропонімні і відапелятивні.

Відантропонімні прізвиська походять від назв історичних осіб, політичних діячів (*Петро Другий, Сталін* (3)), письменників (*Гоголь, Толстой*), артистів та відомих людей (*Кашипровський, Ірина Білик*), кіногероїв (*Антибіотик, Кирян/Кірян* (2)), літературних та міфологічних героїв, казкових персонажів (*Блейко* (2), *Коцей Безсмертний, Гном*). Прізвиська, що відносяться до цієї групи, мотивовані зовнішньою схожістю денотатів до відповідних осіб.

Відапелятивні прізвиська утворені від лексем, які належать до таких тематичних груп:

Назви осіб:

1. Назви осіб за професією, заняттям, уподобаннями, способом життя і різними видами діяльності (агентивні назви): *Майор, Матрос, Каратіст, Ласуня, Салюед*.

2. Назви осіб за їх фізичними, фізіологічними і психічними властивостями (атрибутивні назви): *Дама, Ліліпут, Бородач, Ушань, Бовтун*.

3. Етніміми: *Грузин, Китаєць* (2), *Молдаван, Негр, Циган*.

Назви неосіб:

1. Назви тварин (фауна): *Баран, Заєць (2), Зозулька, Качур, Киця, Кіт, Кішка, Ротуха, Ротфелер, Свиня, Світлячок, Тхір, Тюлька, Хробак (2), Хрущ, Хрущик, Цап, Чапля, Шкапа*. Ця група доволі численна і свідчить, що назви тварин є вагомим джерелом для творення прізвиськ.

2. Назви рослин, їх частин, плодів (флора): *Баклажан, Бараболька, Буряк, Гарбуз, Ружа, Сливка, Сосна, Тополя*.

3. Назви предметів і знарядь праці: *Аероплан, Бальончик (3), Баняк, Бомба (2), Бочка, Глобус, Драбина (2), Дротик, Керогаз, Коліда, Кнопка (2), Кукла, Пуля, Тумба, Цвечок, Цвях, Швабра, Циркуль, Щикатурка*.

Особливої уваги заслуговують прізвиська „*Kiss*“, „*Hockey*“, „*Чоп*“, які є назвами прагматонімів, запозичених із іноземної мови.

4. Назви продуктів харчування, напоїв: *Балабух (2), Батон (2), Ковбаса (3), Макарон, Палиничка, Памтусь, Памтух (2), Памтушка, Таранька, Шкварок, Шнапс (нім. *Schnaps* – горілка), Шоколадка*.

5. Назви одягу, елементів одягу, аксесуарів: *Біла шапка, Гудзик (2), Кепка, Кульчик, Окуляри, Тухфель*.

6. Анатомічні назви: *Бородавка, Губа, Гуляйнога, Клешня, Ратиця, Сняк, Ус*.

7. Назви абстрактних понять, явищ природи, арифметичних і геометричних понять: *Булька, Метр (2), Сімка, Смерть, Сняжок, Суходол*.

8. Окрему групу становлять прикметники (переважно якісні) та відприкметникові деривати, більшість яких має значення, що відноситься не тільки до особи: *Біленький, Великий/а (2), Волохатий, Жоєта, Босий, Горбатий, Дубовий, Ластоногий, Чорнобривий, Запизаний, Заталаниий, Нечесана, Стячий*. Кожна з таких лексем могла характеризувати особу за якимись її ознаками і, як свідчать дані інформаторів, саме тому увійшла до складу прізвиськ.

У переважній більшості прізвиськ за фізичними ознаками носія лексичне значення твірного слова збігається з поясненням мотивів номінації інформаторами. Проте в окремих випадках зустрічаються розбіжності у лексичному значенні слова і мотивами, названими інформаторами. Наприклад, мотивом номінації прізвиська *Килавий* послужила ознака за статурою денотата – „худорлявий, хирлявий”.

проте лексичне значення слова *килавий* – „людина, хвора грижею” [Гр. II: 238].

Переважна більшість аналізованих прізвиськ – це одноосновні слова. Та досить частими, як видно з наведених вище прикладів, прізвиськами ставали складні слова, утворені шляхом лексикалізації словосполучень: *Білобровий, Ветикоглаза, Горбонос, Довгоносик* (2), *Клаповухий* (2), *Косоротов, Кривоніс, Кривоносик, Кривоп'етка, Мордovorot, Рідсицький, Сухорєбрик, Пирконіс, Червоніс*. Виділяючи такі деривати в антропонімі Закарпаття, П. Чучка підкреслює, що частина з них має ситуативний характер [Чучка: 239]. І тільки як поодинокі приклади, в аналізованому матеріалі виступають прізвиська-словосполучення „*Кисле моньо*”, *Кривенька качечка* і т. ін.

У прізвиськовій номінації при наявності однакових чи подібних мотиваційних ознак у різних денотатів, може виникати своєрідна синонімія. Наприклад, прізвиська *Очкарик* і *Окуляри* характеризують різних денотатів у с. Говилів Терєбовлянського району за подібними мотивами номінації. Подібними „прізвиськовими синонімами” можна вважати лексеми, що розрізняються між собою словотворчими засобами, різними граматичними формами, родовою приналежністю твірного слова, наявністю більшого чи меншого ступеня якості: *Кривий* і *Кривенький, Червоний* і *Червоненький, Помідор* і *Помідора, Помідорка* і *Помідорчик, Чапля* і *Чапелька*.

Прізвиська Тернопільщини показують, що цей клас пропоріальної лексики характеризується усіма тими ознаками, які притаманні усій лексиці української мови. Переважна більшість прізвиськ – це загальноновживані слова. Але досить вагому частку серед лексем, що виступають у ролі прізвиськ, становить пасивна з погляду вживання лексика: неологізми, діалектизми та іншомовні слова. З цього приводу П. Чучка пише: „рідкісні слова ... є чи найкращим засобом типізації та індивідуалізації” [Чучка: 244]. Як і розмовні варіанти імен, прізвиська проходять процес адаптації у мовленні комунікантів, зазнаючи при цьому певних фонетичних змін, нерідко перекручень, особливо це стосується слів іншомовного походження, ви мови і значення яких користувачі часто не знають (*Ф'ю* – від англ. *fine* – „тонкий”) та застарілих слів.

Із проаналізованого матеріалу можна зробити висновок про те, що прізвиська за фізичними ознаками носія становлять потужний пласт в неофіційному антропоніміконі мешканців Тернопільської області. Мотивами номінації у цій групі прізвиськ виступають як загальний зовнішній вигляд денотата, так і часткові прояви зовнішнього вигляду: вираз обличчя, пігментація, зріст, особливості будови тіла, особливості окремих частин тіла, а також різні ознаки денотата за його звичками, особливостями ходи і навіть за деталями одягу, взуття тощо. Для відповідної номінації та характеристики денотата використовуються як загальноживана, так і діалектна лексика з різною семантикою, найчастіше – назви тварин та найрізноманітніші прикметники – якісні, відносні, що характеризують особу за її ознаками.

ЛІТЕРАТУРА

Бучко Г., Бучко Д.: Бучко Г.Є., Бучко Д. Г. Неофіційні та сімейно-родові іменування в сучасній антропонімі Бойківщини // *Przezwiśka i przydomki w językach słowiańskich. Część 1. /Pod redakcją Stefana Warchoła.* – Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Skłodowskiej, 1998. – С. 59-68.

Гр. – Словарь української мови. За редакцією Б. Грінченка. – К., 1907 – 1909. – Т. 1-4.

Данилина: Данилина Е.Ф. Прозвища в современном русском языке // *Восточно-славянская ономастика. Материалы и исследования.* – М.: Наука, 1978. – С. 281-301.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови. – Т. I-IV. – К., 1982-1989.

Никулина, 1978: Никулина З. П. Из наблюдений над группой прозвищ по внешнему признаку // *Имя нарицательное и собственное.* – М.: Наука, 1978. – С. 173-179.

Никулина, 1984: Никулина З. П. О структуре и формировании семантики прозвища // *Семантическая структура слова. Сборник научных трудов.* – Кемерово, 1984. – С. 88-96.

Чучка: Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття: Дисертація на здобуття вченого ступеня доктора філол. наук. – К., 1969. – Ч 2. – С. 222-355.

Kosyl: Kosyl Czesław. Przewiska ludowe określające wzrost i tuszę (próba analizy semantycznej) // Przewiska i przydomki w językach słowiańskich. Część 1. /Pod redakcją Stefana Warchoła.– Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Skłodowskiej, 1998. – С. 189-207.

Oksana Werbowetska. Übernamen nach körperlichen Eigenschaften des Trägers (auf Grund der Anthroponymie des Gebiets Ternopil). Im Artikel werden die Übernamen der Bewohner der Region Ternopil nach ihren äußeren Merkmalen und körperlichen Eigenschaften des Trägers behandelt. Zum Forschungsgegenstand dienen sowie motivische als auch semantische Klassifikationen der Übernamen.

Schlüsselwörter: *Übername, Nominationsmotiv, körperliche Eigenschaften des Trägers, Semantik des Bildungswortes, Bildungslexeme.*

Любов Дика (Тернопіль)

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА ОЙКОНІМІВ ВІННИЧЧИНИ НА -ІВ (<ОВ), -ИН

У статті аналізуються ойконіми Східного Поділля з суфіксами -ів (<-ов), -ин, а також їх словотвірні варіанти на -ова, -ове, -ина, -ине з огляду на семантичний характер їх твірних основ.

Ключові слова: *антропонім, ойконім, семантика, твірна основа.*

Територія Вінниччини, інакше Східного Поділля, протягом багатьох століть була ареною складних історичних подій. Наприкінці XII – початку XIII ст. Поділля під назвою Пониззя перебувало у складі Галицько-Волинського князівства [Бурдейний, Рубін: 26]; з XIV ст. Подільські землі потрапили під вплив литовських князів, а пізніше польської шляхти. З кінця XVIII ст., після третього поділу Польщі, Поділля потрапило під зверхність Росії [Сіцінський: 12]. У XVII-XVIII ст. відбувалося дозаселення нашого регіону за рахунок переселенців з інших територій України, зокрема з Волині, Галичини, Полісся [Бучко 1966: 94].

Ойконімія Східного Поділля досі не була ще об'єктом спеціального монографічного дослідження. Лише поодинокі назви